

Эмануіл Іофе

...“Таварышы, даруйце, калі чым вінаваты
перад вамі. Гісторыя скажа праўду. Платон”...

Двайная трагедыя Платона Галавача

Да 110-годдзя з дня нараджэння пісьменніка

Калі я спытаўся ў студэнтаў чацвёртага курса беларускага аддзялення факультэта беларускай і рускай філалогіі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка “Хто такі Платон Галавач?”, то пачуў у адказ: “Таленавіты беларускі пісьменнік”; “Цікавы беларускі празаік”; “Арыгінальны беларускі навіліст”; “Вядомы беларускі публіцыст і журналіст”; “Рэдактар беларускіх выданняў 20-30-х гадоў XX стагоддзя”; “Беларускі крытык і літаратуразнаўца”; “Кіраўнік камсамола Савецкай Беларусі”; “Грамадскі дзеяч БССР”; “Беларускі пісьменнік, які доўгі час выкрываў “ворагаў народа”, а потым сам стаў “ворагам народа”...

Я не чакаў, што студэнты так добра знаёмыя з біяграфіяй гэтага чалавека. Зразумела, што для мяне гэта было трохі дзіўна, але, шчыра кажучы, усе адказы студэнтаў хоць і былі аднабаковымі, але па сутнасці правільнымі.

Без усялякага перабольшання, Платон Галавач – гэта своеасаблівая з’ява не толькі ў галіне беларускай літаратуры, а наогул у беларускай культуры. За сваё кароткае жыццё, якое

працягвалася ўсяго 34 гады, ён паспеў шмат, вельмі шмат. Мала хто з беларускіх пісьменнікаў таго часу, акрамя напісання арыгінальных твораў, паспеў пабыць галоўным рэдактарам цэнтральнай маладзёжнай газеты БССР “Чырвоная змена”, такіх прэстыжных часопісаў, як “Маладняк” і “Полымя рэвалюцыі”, кіраўніком пісьменніцкай арганізацыі Беларусі, не гаворачы ўжо аб пасадзе першага сакратара ЦК ЛКСМБ.

На час арышту Платона Галавача засталіся незакончанымі і да сённяшняга дня – праз больш чым тры чвэрці стагоддзя пасля смерці пісьменніка – не апублікаванымі шэраг яго змястоўных, цікавых твораў.

Аб жыцці і дзейнасці Платона Галавача напісаны артыкулы ў газетах і часопісах. Другі том “Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя” (Мінск, 1999) прысвяціў Платону Галавачу асобны нарыс, а Р.В. Булацкі і Э.А. Карніловіч – асобную кнігу “Платон Галавач – публіцыст” (Мінск, 1973). Мала таго – часопіс “Полымя” роўна 50 год назад – у красавіку 1963 года – апублікаваў яго лісты.

Але яшчэ і сёння ў яго біяграфіі нямала “белых плямаў”, не гаворачы ўжо аб шматлікіх памылках і недакладнасцях у энцыклапедыях і розных даведніках, газетных і часопісных артыкулах. Аўтар гэтых радкоў сканцэнтравав сваю ўвагу на некаторых невядомых старонках жыцця і дзейнасці Платона Раманавіча Галавача. У гэтым дапамаглі фонды архіваў і музеяў Рэспублікі Беларусь, у першую чаргу – фонды Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, сустрэчы з папярэднікамі пісьменніка, аналіз перыядычнага друку нашай рэспублікі 1920-1930-х гадоў.

На жаль, ні адзін літаратуразнаўца Беларусі не адзначыў, што моцнае ўздзеянне на фарміраванне рэвалюцыйнага светапогляду Платона Галавача аказаў камуніст-падпольчык, старэйшы брат Андрэй Раманавіч Галавач, які быў для яго ўзорам мужнасці і несумненным аўтарытэтам.

Газета “Чырвоная змена” выходзіла за подпісам Платона Галавача з № 52 (11 мая 1928 года) па № 266 (23 лістапада 1929 года). Будучы рэдактарам, П. Галавач клапаціўся, каб “Чырвоная змена” была баявой, высокаідэйнай, масавай газетай. Асабліва значную ролю адыграла гэтая газета па збіранні маладых літаратурных талентаў. Вакол яе групаваліся пачынаючыя паэты і пісьменнікі: Пятрусь Броўка, Аркадзь Куляшоў, Міхась Чарот, Мікола Хведаровіч, Янка Скрыган, Алесь Звонак, Юлій Таўбін, Валерый Маракоў, Васіль Каваль. Іх творы часта друкаваліся на літаратурных старонках, якія выходзілі амаль кожны тыдзень.

Мікола Хведаровіч у часе гутаркі з аўтарам гэтых радкоў успамінаў: “Як пачынаючы паэт аднойчы я быў запрошаны ў рэдакцыю “Чырвонай змены” на нараду маладых. Хутка я зразумеў, што супрацоўнікі рэдакцыі мяне ведаюць і, напэўна, некаторыя з іх прачыталі напісаныя мной вершы. Рэдактарам “Чырвонай змены” быў Платон Галавач. У час абмеркавання пытання аб арганізацыі пры газеце маладзёжнай групы пісьменнікаў меркавалася выдаваць зборнікі іх твораў. На гэтай нарадзе Платон Галавач адзначыў: “Выхаванне маладзёжнага літаратурнага актыву – адна з першачарговых задач нашай рэдакцыі”.

У беларускіх літаратуразнаўцаў няма адзінай думкі аб тым, калі пачалася творчая біяграфія Платона Галавача. Большасць даследчыкаў справядліва адзначае, што спрабаваць свае сілы ў літаратуры ён пачаў 17-гадовым юнаком, у 1920 годзе. Цікава, што з нататкамі і замалёўкамі на камсамольскія тэмы Галавач выступаў у бабруйскай газеце “Камуніст” (а не “Юны камуніст”, як сцвярджаецца ў шэрагу выданняў – Э.І.), рэдактарам якой у той час была Вера Харужая. На вялікі жаль, гэтыя публікацыі да сённяшняга часу не выяўлены. Больш актыўна Платон Раманавіч друкуецца з 1923 года, калі яго нататкі на камсамольскую тэматыку на рускай мове з’явіліся ў газетах «Юный пахарь» і «Красная змена».

У час вучобы ў Цэнтральнай саўпартшколе ў Мінску ўдасканальваецца публіцыстычны талент Платона Галавача. У тыя гады ён актыўна выступае на старон-

ках рэспубліканскага студэнцкага часопіса “Чырвоны сцяг”, у насценнай газеце, партшкольскім альманаху “Партшкольскі мірок”. Найбольшую цікавасць уяўляюць артыкулы Платона Раманавіча, змешчаныя ў часопісе “Чырвоны сцяг”.

У прыватнасці, я маю на ўвазе “Партшколец” – першую замалёўку, у якой ён паказвае вобраз свайго сучасніка – юнака Васіля.

Першае беларускае апавяданне Платона Галавача “Загубленае жыццё” было апублікавана ў газеце “Савецкая Беларусь” у 1925 годзе. Беларускі даследчык Д. Бародзіч сцвярджае, што 4 верасня 1925 года ён пачаў друкаваць апавяданне “Загубленае жыццё”. На самай справе публікацыя гэтага апавядання на старонках “Савецкай Беларусі” пачалася 4 лістапада 1925 года і закончылася 14 лістапада 1925 года. Платону Галавачу ў той час было 22 гады.

Менавіта з гэтага часу малады аўтар сістэматычна выступае ў рэспубліканскіх газетах і часопісах, і больш за ўсё ў часопісе “Маладняк”.

Праз чатыры гады – у 1927-м – выйшла першая кніга: зборнік апавяданняў “Дробязі жыцця”. Тэматыка твораў Платона Раманавіча была звязана з грамадзянскай вайной, з класавымі размежаваннямі і барацьбой на вёсцы, з імкненнем моладзі да новага жыцця.

Погляды Платона Раманавіча на літаратуру нельга аналізаваць у адрыве ад задач культурнай рэвалюцыі, ад планаў сацыялістычнага будаўніцтва. Яго літаратурна-крытычная дзейнасць прасякнута вялікімі клопатамі аб выхаванні маладых кадраў, прыйшоўшых у літаратуру ад сахі і варштата, аб іх ідэйнай загартоўцы. Нельга не пагадзіцца з думкай рускага пісьменніка Уладзіміра Лідзіна, што Платон Галавач быў надзеяй беларускай літаратуры і яе строгім сумленнем [1].

Значнае месца ў літаратурным жыцці БССР 1920-1930-х гадоў займаў што-месячны літаратурна-мастацкі і грамадска-палітычны часопіс “Маладняк”, які выдаваўся ў 1923-1932 гадах на беларускай мове. Адным з яго рэдактараў быў Платон Галавач.

У часопісе “Маладняк” (1928, № 11) ён змясціў артыкул “Пяць нашых год” – вельмі важны твор не толькі для высятлення палітычнай пазіцыі маладога пісьменніка-публіцыста, але і для характарыстыкі яго поглядаў на рэвалюцыйную літаратуру. Аўтар сцвярджае, што, узросшы і ўзмацніўшыся за пяць год, “Маладняк” правёў вялізную работу па згуртаванні беларускіх рэвалюцыйных пісьменнікаў, іх ідэйнаму і мастацкаму выхаванню. Праз дзейнасць літаратурных арганізацый, цесна звязаных з работай партыі і камсамола, ён адыграў значную ролю ў справе культурнага будаўніцтва Беларусі.

Збліжаючыся ў цэлым з маладнякоўскай прозай, Галавач адмаўляўся ад простаінейнага вырашэння сацыяльных праблемаў. Яго творы вызначаліся гуманістычным пафасам, вастрынёй канфліктаў, псіхалагізмам. Асабліва ярка гэта выявілася ў аповесцях “Вінаваты”, “Спалох на загонах”, “Носьбіты ненавісці” і “Яны не пройдуць”. Асвойваючы новы для сябе жанр, Платон Галавач у 1934 годзе стварыў арыгінальны раман “Праз гады”, у цэнтры якога знаходзіўся лёс беззямельных сялян на шырокім фоне гістарычных падзей. У 1930-я гады Платон Раманавіч быў адным з самых папулярных і чытаных беларускіх пісьменнікаў.

Па перакладах яго прозы на іншыя мовы Галавач займаў адно з першых месцаў у беларускай літаратуры таго часу. Творы пісьменніка актыўна перакладаліся на рускую, польскую, украінскую, чэшскую і яўрэйскую мовы.

У той жа час нельга не згадзіцца з аўтарытэтным беларускім вучоным-філосафам У.М. Конанам, што з сярэдзіны 1928 года “Маладняк” (пераважна ў крытыка-публіцыстычнай частцы) перайшоў на спрошчаную пазіцыю Расійскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў. У артыкулах А. Гародні, П. Галавача, Р. Мурашкі, І. Барашкі, У. Бухаркіна, С. Васілёнка беспадстаўна абвінавачваліся беларускія пісьменнікі і літаратуразнаўцы, асабліва тыя, хто прымыкалі да “Уз-

вышла” і “Полымя”. Адначасова ў часопісе з’яўляліся і аб’ектыўныя артыкулы Я. Барычэўскага, П. Бузука, М. Гарэцкага, М. Піятуховіча і інш., вершы і паэмы П. Броўкі, А. Куляшова, В. Маракова, апавяданні, аповесці і раманы З. Астапенкі, П. Галавача, Ц. Гартнага, Б. Мікуліча, Э. Самуйлёнка, нарысы Я. Скрыгана.

8-15 мая 1929 года ў Мінску адбыўся IX Усебеларускі з’езд Саветаў. Разам з пісьменнікамі Янкам Купалам, Якубам Коласам, Міхасём Чаротам, Цішкам Гартным членам Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта (ЦВК) БССР быў выбраны Платон Галавач.

26 студзеня 1930 года ў газеце “Савецкая Беларусь” быў змешчаны фельетон Платона Галавача “Чаго вам крыўдна, грамадзяне?” (замест рэцэнзіі на геаграфічны нарыс В. Шыркі аб Беларусі). 18 ліпеня 1930 года выйшла яго аповесць “Вінаваты”. 17 студзеня 1931 года была апублікавана заява беларускіх пісьменнікаў супраць ганьбавання Максіма Горкага ў заходнім друку – “Рукі прэч ад Горкага!”. Заяву падпісалі М. Лынькоў, П. Галавач, К. Крапіва, А. Александровіч, К. Чорны, А. Звонак і іншыя пісьменнікі.

У 1931 годзе П. Галавач быў абраны адказным сакратаром праўлення Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў. Яго дзейнасць у гэтай арганізацыі – адна з “белых плямаў” у біяграфіі Платона Раманавіча.

Што мы ведаем аб БелАППе?

Беларуская асацыяцыя пралетарскіх пісьменнікаў існавала з лістапада 1928 да траўня 1932 года. Яна была створана ў выніку рэарганізацыі літаратурнага аб’яднання “Маладняк”, усебеларускі з’езд якога (25-28 лістапада 1928 года) абвясціў сябе першым з’ездам БелАПП. Гэтай арганізацыяй кіравала праўленне і яго сакратарыят, а друкаваным органам стаў часопіс “Маладняк” з 12-га нумара за 1928 год.

Членамі Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў былі Андрэй Александровіч, Змітрок Астапенка, Анатоль Астрэйка, Сымон Баранавых, Пятрусь Броўка, Платон Галавач, Юрка Гаўрук, Алесь Звонак, Аркадзь Куляшоў, Міхась Лынькоў, Барыс Мікуліч, Рыгор Мурашка, Алесь Салагуб, Янка Скрыган, Валянцін Таўлай, Паўлюк Трус, Міхась Чарот, Станіслаў Шушкевіч, Хвядос Шынклер і іншыя. Асацыяцыя мела рускую, літоўскую, польскую і яўрэйскую секцыі.

Спачатку існавалі Бабруйская, Віцебская, Гомельская, Магілёўская, Мінская, Полацкая і іншыя філіі, якія выдавалі свае зборнікі, альманахі, асобныя творы.

Але 22 верасня 1930 года філіі былі ліквідаваны. Затое ствараліся літаратурныя гурткі і студыі пры буйных прадпрыемствах і калгасах. Мінская філія была пераўтворана ў Мінскую асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў (МінААП), а Віцебская – у Віцебскую асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў.

У дзейнасці Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў трэба вылучыць два этапы: 1) 1928-1930 гадоў і 2) 1931-1932 гадоў.

Да пачатку 1930-х гадоў асацыяцыя праводзіла значную работу па стварэнні пралетарскай літаратуры, садзейнічала аб’яднанню літаратурных сіл, наладжванню сувязяў з літаратурамі народаў СССР. У той жа час на дзейнасці БелАПП адмоўна адбівалася тое, што яе кіраўніцтва дапускала адміністраванне ў дачыненні да членаў арганізацыі. На жаль, беларуская крытыка механічна пераносіла метадалогію філасофіі на мастацкую творчасць і прапагандавала своеасаблівы дыялектыка-матэрыялістычны метадаў літаратуры.

З пачатку 1930-х гадоў (а гэта ў асноўным прыпадае на час кіраўніцтва ёю Платонам Галавачом – Э.І.) Беларуская асацыяцыя пралетарскіх пісьменнікаў стала правадніком ідэй Расійскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў (РАПП) з яе памылковымі тэорыямі і метадамі кіравання, дапускала праявы групаўшчыны, пагардлівых адносінаў да іншых арганізацый, прэтэндавала на кіруючую ролю ў беларускай літаратуры. Яна спыніла сваю дзейнасць у адпаведнасці з пастано-

вай ЦК Кампартыі Беларусі “Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый БССР” ад 27 мая 1932 года.

Будучы адказным сакратаром БелАППа, Платон Галавач выступіў з шэрагам артыкулаў, у якіх выказваў ідэйныя пазіцыі Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў і яе першачарговыя задачы. Так, у артыкуле “У барацьбе за бальшавіцкую ідэйнасць” ён патрабуе ўзмацніць ролю марксісцкай крытыкі ў ідэалагічным змаганні, абгрунтоўвае выключную неабходнасць “авалодання ленінскай спадчынай у пытаннях літаратуры і мастацтва” [2].

Літаральна праз дзесяць дзён у артыкуле “На аплату рахунка, прад’яўленага эпохай” Галавач выказвае думкі аб абавязку савецкага пісьменніка: “Пралетарскі пісьменнік павінен быць актыўным удзельнікам сацыялістычнага будаўніцтва ў першую чаргу сваёй мастацкай творчасцю. Удзел будзе тым большым, чым большая будзе сацыяльная значымасць творчасці, яе актуальнасць” [3].

Платон Раманавіч гаворыць аб неабходнасці мастацкага паказу правафланговых першай пяцігодкі, выканання лозунгу “Тварам да тэхнікі”, аб сувязі пісьменнікаў з навукова-тэхнічнымі ўстановамі, усямернай дапамозе “справе абароны нашай краіны” [4].

На яго думку, пісьменнік павінен дапамагаць працоўным авалодваць сацыялістычным светапоглядам і актыўна змагацца супраць ідэалагічных ворагаў.

У трэцім артыкуле “БелАПП” Платон Галавач, адзначаючы поспехі Беларусі за два гады першай пяцігодкі, гераічную працу рабочых і сялян, называе Беларускаю асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў адным з вядучых атрадаў усёй савецкай літаратуры. Падкрэсліваючы, што большасць пісьменнікаў-папутнікаў імкнецца наблізіцца да пралетарскай літаратуры, да авалодання пралетарскім светапоглядам, ён піша: “Наша задача – усяляк дапамагаць гэтаму набліжэнню таварыскай размовай, паслядоўнай даверлівай крытыкай памылак папутнікаў і самай бязлітаснай барацьбой супраць буржуазнай ідэалогіі” [5].

23 красавіка 1932 года ЦК ВКП(б) прыняў пастанову “Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый”. У адпаведнасці з гэтай пастановай ствараліся Саюзы пісьменнікаў, мастакоў, кампазітараў, архітэктараў.

27 мая 1932 года адпаведную пастанову прынялі і ў БССР. Актывісты БелАППа адразу паспрабавалі захапіць кіраўніцтва ў новай літаратурнай арганізацыі, усяляк акцэнтуючы ўвагу на заслугах было аб’яднання і яго ролі ў падрыхтоўцы перабудовы. Так, напярэдадні прыняцця пастановы Цэнтральнага Камітэта кампартыі Беларусі “Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый БССР” пісьменнікі М. Лынькоў, П. Галавач і Х. Дунец у артыкуле “На новым этапе”, надрукаваным 26 мая 1932 года ў газеце “Звязда”, адзначалі, што ў Савецкай Беларусі была адзіная пралетарская арганізацыя – БелААП, якая за кароткі час выявіла і выхавала значныя пралетарскія кадры, паспяхова правяла барацьбу за лінію партыі ў літаратуры супраць усялякіх вылазак, уплываў і “тэорыяк” на літаратурным фронце. Асабліва значны ўдзел БелААП паказваўся ў барацьбе з беларускім нацыянал-дэмакратызмам.

1 чэрвеня 1932 года на сходзе літаратурных арганізацый БССР быў абраны аргкамітэт Саюза савецкіх пісьменнікаў Беларусі ў складзе М. Клімковіча (старшыня), М. Лынькова (адказны сакратар), А. Александровіча, П. Галавача. Я. Нёманскага, І. Гурскага, К. Чорнага, І. Харыка, К. Крапівы.

У ліпені 1932 года замест часопіса “Полымя” пачаў выходзіць часопіс “Полымя рэвалюцыі” – орган Саюза савецкіх пісьменнікаў Беларусі. Мы ўжо адзначалі, што адказным рэдактарам гэтага часопіса быў прызначаны Платон Галавач.

Прэтэнзіі былых белапаўцаў зноў заняць месца лідэраў выклікалі незадавальненне і ўзрушэнне ў пісьменніцкім асяроддзі. Пасля перабудовы “літаратурны фронт”, па тэрміналогіі тых часоў, працягваў заставацца ў цэнтры палітыка-

ідэалагічнай барацьбы, якая набыла вострыя формы восенню 1932 і ў пачатку 1933 года.

У афіцыйнай запісцы М. Лынькова ў ЦК КП(б)Б пад назвай “Некалькі беглых уваг на беларускім літаратурным фронце” ад 10 лістапада 1932 года былі такія радкі:

“...Пару слов о позициях отдельных коммунистов, о качествах отдельных работников и их недостатках.

Основная группа, фактически руководящая белорусскими писателями, состояла и состоит из Бенды, Александровича, Лынькова и Головача...

Плохая сторона у Головача — не бороться, а в отдельных случаях потакать и возглавлять нездоровые настроения в беспартийной писательской среде. Беспринципность, неразборчивость в подборе и создании своего окружения. Творческая группа Головача — по существу носительница правых настроений в литературе, политическая близорукость, мешающая видеть подлинное политическое лицо основного ядра группы. Болезненное реагирование на отдельные недостатки в проведении национального культурного строительства. Склонность к преувеличениям, к неправильным обвинениям.

Всё это лишний раз говорит о необходимости укрепления руководства...” [6].

Афіцыйнай рэакцыяй на гэтую барацьбу стала пастанова ЦК Кампартыі Беларусі “Аб фактах прасочвання класава варажых, нацыянал-дэмакратычных уплываў у мастацкай літаратуры БССР”, апублікаваная ў друку ў сакавіку 1933 года.

У гэтай пастанове адзначалася:

“Тав. Галавачу, прапусціўшаму ў рэдагаваным ім зборніку (т.VI) вершаў Купалы рад адкрыта нацыяналістычных класава варажых твораў Купалы перыяду, калі Купала ў сваёй творчасці выразна адбіваў нацыянал-дэмакратычныя ідэі, у асабліваці без рэдакцыйных заўваг і палітычнай іх ацэнкі, — абвясціць суровую вымову з папярэджаннем.

У сувязі з наяўнасцю шэрагу фактаў, якія паказваюць аб тым, што т. Галавач не толькі не выправіў сваіх ранейшых памылак, а нават у даны момант дапускае рад памылак палітычнага парадку, — пытанне аб т. Галавачу вырашыць дадаткова асобна” [7].

Пастанова выклікала шэраг лістоў у ЦК КП(б)Б ад тых, хто атрымаў партыйныя спагнанні. Ліст Платона Галавача сведчыў аб тым, што і ў 1933 годзе пісьменнік трымаўся лініі прафілактычна-выхаваўчай работы сярод інтэлігенцыі, пра якую ён гаварыў на XII з’ездзе кампартыі Беларусі: не адштурхоўваць, а прыцягваць да партыі літаратараў і, у першую чаргу, народнага паэта Беларусі Янку Купалу.

Крайне недастаткова даследавана праблема “Платон Галавач як рэцэнзент і літаратурны крытык”.

У пісьме да свайго стрыечнага брата-інжынера А.А. Бародзіча 19 лістапада 1925 года Галавач паведамляў: “Рэцэнзіі буду пісаць, бо пішу па заданню аддзела друку ЦК КП(б)Б. Напісаў адказ М. Зарэцкаму. Відаць, пойдзе ў “Звяздзе”. Цяпер абраў ахвярай адзін беларускі раман” [8].

Гаворка ідзе пра прыгодніцкі раман “Ваўчаняты”, напісаны А. Александровічам, А. Вольным і А. Дударам. Яны задумалі паказаць усенародную барацьбу з контррэвалюцыяй, з бандамі Булак-Булаховіча. Прачытаўшы гэты раман, Сцяпан Галавач адзначыў: выходзіць, што адна камсамольская ячэйка ваюе з бандамі на ўсіх ста дваццаці старонках. Балаховіч нічога не можа зрабіць з храбрымі “ваўчанятамі” і просіць дапамогі ў фашыстаў Гародні. Ведаючы пра небяспеку, камсамольцы не паведамляюць Чырвонай Арміі, гавораць: “Мы не лыкам шытыя. Справімся самі”.

Платон Раманавіч слушна заўважае: “Васковы камсамол прымаў актыўны ўдзел у барацьбе, але ж не трэба зводзіць усю барацьбу з балахоўцамі да барацьбы жменькі камсамольцаў” [9].

Справа ў тым, што Платон Галавач сам быў удзельнікам змагання з атрадам Караткевіча і добра ведаў, якіх сілаў і ахвяраў каштавала гэтая барацьба. Таму ён быў не згодзен з тым, што вораг малюецца труслівым, слабым, што барацьба вядзецца нібы жартам, а перамога даецца вельмі лёгка. Рэцэнзент падрабязна аналізуе недарэчлівыя, фельетонныя месцы твора, які, на яго думку, не ўдаўся аўтарам. Па-першае, таму, што гэта фантазія зусім адарвана ад рэальнасці. Па-другое, “няма цэльнасці. Няма таго, што на працягу ўсяго рамана павінна цягнуць, цікавіць чытача, няма інтрыгі” [10].

Галавач лічыць, перад чытачамі не раман, а рамантычна пададзеныя асобныя малюнкi, звязаныя паміж сабой толькі тым, што ва ўсіх гэтых малюнках мы сустракаем галоўнага героя – Алеся.

Такім чынам, адна з першых рэцэнзій 23-гадовага Платона Галавача паказвае, што ў збліжэнні літаратуры з рэчаіснасцю, у праўдзівым адлюстраванні жыцця, у сувязі галоўнага героя з народамі ён бачыў сэнс новай сацыялістычнай літаратуры.

У 1929 годзе ў артыкуле “Супраць буржуазнай рэакцыі ў мастацкай літаратуры” Платон Галавач і Алесь Звонак аналізуюць артыкул А. Адамовіча, у якім ён пісаў, што Паўлюк Трус стаяў бліжэй да “Узвышша”, а значыць, далей ад пралетарскай літаратуры, ад БелАППа. Акрамя таго, А. Адамовіч змяняў значэнне паэмы “Дзясяты падмурак”. У сваім артыкуле П. Галавач і А. Звонак даказвалі, што ўсё гэта бессаромная хлусня і фальсіфікацыя над магілай аднаго з лепшых паэтаў Беларусі, што “Адамовіч выкарыстаў смерць Труса для налітычнай фальшыўкі, мякка кажучы, палітычнага машэнніцтва, яўна накіраванага супраць пралетарскай літаратуры, супраць партыйнага кіраўніцтва ёю” [11].

У артыкуле “У барацьбе за пралетарскую літаратуру Беларусі” Платон Галавач упершыню падкрэслівае ролю публіцыстычных сродкаў у барацьбе за новую літаратуру і радуецца з’яўленню таленавітых нарысаў Васіля Сташэўскага аб новабудоўлях першай пяцігодкі [12].

У рэзалюцыі камуністычнай фракцыі пісьменніцкіх аб’яднанняў Беларусі падкрэслівалася, што часам сапраўдная перабудова літаратуры падмянялася дэкларацыямі, што кіраўніцтва ў адносінах да некаторых пісьменнікаў-папутнікаў падмянялася адміністрацыйным выкрыкам і наклеіваннем рознага роду ярлыкоў [13].

Між іншым, на падставе толькі адной рэчы М. Зарэцкага “Падарожжа на новую зямлю” яго залічылі ў лагер кулацкай рэакцыі. Такі метада ацэнкі творчасці пісьменніка Платон Галавач лічыў няправільным і шкодным. Вось як ён тлумачыў сваю пазіцыю: “Самае няшчаднае змаганне, калі маем справу з класавым ворагам. Калі ж гаворка ідзе аб праявах варожых уплываў на творчасць савецкага пісьменніка, аб памылках, няхай вельмі буйных, крытыка павінна паказаць памылку, выкрыць класавую сутнасць і дапамагчы выправіць яе. Іншымі словамі, тут крытыка павінна весці барацьбу не супраць пісьменніка, а за яго набліжэнне да пазіцыі пралетарыята” [14].

Раскрываючы высакародныя задачы літаратурнай крытыкі, Платон Галавач акцэнтуюе ўвагу на вялікай адказнасці крытыкаў і рэцэнзентаў. Ён адзначае: “Крытык павінен умець адчуваць, якая ідэя ляжыць у аснове мастацтва, павінен ведаць сам працэс мастацкай творчасці” [15].

Аднак некаторыя крытыкі, заўважаў Платон Раманавіч, выступаючы з артыкуламі аб творах пісьменніка, хаваюцца за памылкі, і хоць твор карысны, абвешчаюць яго варожым. А пісьменніка – класавым ворагам. Так здарылася з нарысамі Янкі Скрыгана, якія ён пісаў з “Томсельмаша”.

Больш чым праз 30 гадоў Янка Скрыган успомніць: “Я напісаў серыю нарысаў і надрукаваў іх у “Маладняку”. Неўзабаве паявіўся артыкул пра гэтыя нарысы

пад назвай “Паклёп на завод”. Назва страшная і папрок цяжкі. Але Галавач адразу ўбачыў тут нядобрасумленнасць і без ніякіх ваганняў стаў на абарону. Ён увайшоў у камісію па вывучэнню справы і не адступіўся да таго часу, пакуль дамогся, каб давесці, што ў рэцэнзента былі нячыстыя рукі” [16].

Прынцыпова важным з’яўляецца сведчанне Янкі Скрыгана аб тым, што Платон Галавач не ведаў ніякіх іншых меркаванняў, апроч сумлення.

Мала каму вядома, што менавіта Платон Галавач падказаў Янку Купалу тэму паэмы “Над ракой Арэсай”. Творчасці народнага песняра ён прысвяціў артыкулы “Пра паэму “Над ракой Арэсай” Янкі Купалы і “Змагацца і будаваць разам”.

У першым з гэтых артыкулаў Платон Раманавіч падкрэсліваў, што значэнне твора, акрамя яго мастацкіх і ідэйных вартасцей, яшчэ ў тым, што ў ім стаіць шэраг пытанняў творчага парадку. Паэма пераконвае, якое “вялікае значэнне для творчай працы пісьменніка мае непасрэдны ўдзел у гаспадарчым і палітычным жыцці нашай краіны” [17].

На думку Платона Галавача, твор Я. Купалы “Над ракой Арэсай” не натуралістычны здымак, не вершаваны нарыс пра камуну, а сапраўдная паэма. Якую вызначаюць высокая сутнасць мастацкіх абагульненняў, глыбокая ідэйная насычанасць і класавая накіраванасць. Ён канстатуе: “А тое, што твор напісаны на канкрэтным матэрыяле, робіць яго яшчэ больш каштоўным” [18].

Хоць няма ўжо Савецкай Беларусі і ўсяго Савецкага Саюза, хоць прайшло больш чым тры чвэрці стагоддзя пасля трагічнай смерці Платона Галавача, пры ўмове замены слоў “Краіна Саветаў” на “Рэспубліка Беларусь”, яшчэ і сёння вельмі актуальна гучаць яго словы: “Каб стварыць вялікае і выдатнае, трэба ўмець адчуваць пульс свае краіны, трэба глыбока ведаць новае жыццё і людзей, якія яго ствараюць, ведаюць так, каб за малым, на першы погляд нязначным, будзённым, бачыць сапраўдны твар вялікай Краіны Саветаў і яе людзей” [19].

З выпадку выхаду сотага нумара газеты “Літаратура і мастацтва” Платон Галавач, Кузьма Чорны, Віталь Вольскі, Пятро Глебка, Барыс Мікуліч выказалі свае меркаванні аб гэтай газеце і яе месцы ў літаратурным жыцці рэспублікі.

На думку Платона Раманавіча, у большасці артыкулаў на літаратурныя тэмы адсутнічае аргументацыя агульных палажэнняў, якімі яны перапоўнены. Ён адзначае: “Тым, што некаторыя крытыкі не хочуць, або баяцца ў сваіх артыкулах парушыць традыцыю “сярэдняга ўзроўню”, яны штучна стрымліваюць рост літаратуры і патураюць пачуццё недастатковай адказнасці, якое жыве ў многіх пісьменнікаў, а часам і звычайнай безадказнасцю ў адносінах да працы над кнігаю” [20].

Менавіта таму ён справядліва лічыць, што рэдакцыя павінна значна павысіць сваю ролю ў выхаванні нашых крытыкаў, у барацьбе за далейшы рост беларускай літаратуры.

У нас ёсць усе падставы для высновы, што Платон Галавач праявіў сябе здольным, прынцыповым і аўтарытэтным літаратурным крытыкам. Сярод яго творчай спадчыны маецца шэраг рэцэнзій і цікавых заўваг аб творчасці Кузьмы Чорнага, Міхася Лынькова, Петруся Броўкі, Янкі Скрыгана, Паўлюка Труса і іншых пражанцаў і паэтаў.

Платон Раманавіч стаў адным з першых рэцэнзентаў рамана Кузьмы Чорнага “Трэцяе пакаленне”. У яго рэцэнзій пад назвай “Кніга вялікай мастацкай сілы і праўды” ёсць такія радкі: “Трэцяе пакаленне” – гэта вялікай сілы сродак ад заразных хвароб мінулага. І наша задача зрабіць так, каб гэтая кніга дайшла да самых шырокіх мас, дзе яна будзе рабіць справу камуністычнага выхавання” [21].

Нельга не згадзіцца з наступнымі словамі беларускіх даследчыкаў Р.В. Булацкага і Э.А. Карніловіча: “Платона Галавача, чалавека тонкага густу, шырокага творчага дыяпазону і высокай культуры, сучаснікі называлі камертонам, да якога прыслухоўваліся ўсе: і пражанцы, і паэты, і драматургі. Ён добра ведаў усе жанры

мастацкай літаратуры і пакінуў шэраг артыкулаў аб развіцці беларускай навелы, верша, драмы" [22].

У 1931 годзе на базе педагагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта быў утвораны Вышэйшы дзяржаўны педагагічны інстытут.

У размове з аўтарам гэтых радкоў беларускі пісьменнік Станіслаў Шушкевіч нагадаў цікавы малавядомы факт, пра які не піша ні адзін біёграф П. Галавача: "Мне неаднаразова даводзілася сустракацца з Платонам Галавачом. Як кіраўнік літаратурных арганізацый Беларусі ён увесь час клапаціўся аб павышэнні адукацыі і мастацкага майстэрства маладых пісьменнікаў БССР. Менавіта яму належала ініцыятыва арганізацыі пры Вышэйшым педагагічным інстытуце крытыка-творчай секцыі на адным з курсаў педагагічнага факультэта. У той час з усёй Беларусі па ініцыятыве Платона Раманавіча падбіралася творчая моладзь, якая прайшла ўніверсітэцкі курс ведаў па вывучэнню мовазнаўства, тэорыі літаратуры, па азнаямленню з лепшымі творамі сусветнай літаратуры і асабліва з літаратурай славянскіх народаў... Юрка Лявонны, Зяма Півавараў, Валерый Маракоў, Эдзі Агняцвет, Язэп Зазека, Пётр Хашулёў, рабочы пэат Сяргей Мурзо, польская пісьменніца Алена Раманоўская, я і шэраг іншых таленавітых юнакоў і дзяўчат былі першымі студэнтамі крытыка-творчай секцыі. Нягледзячы на вялікую занятасць, Платон Галавач кожнаму з нас даваў творчую характарыстыку і рэкамендацыю. Мала таго – ён прымаў актыўны ўдзел у складанні праграмы літаратурнага навучання, садзейнічаў падбору прафесараў і дацэнтаў для выкладання розных курсаў".

22 студзеня 1932 года выйшаў першы нумар літаратурна-мастацкага часопіса "Беларусь калгасная" – орган БелАППКП. Членамі рэдакцыі новага часопіса сталі Н. Міхайлаў, С. Баранавых, І. Барашка, П. Галавач.

6 сакавіка 1932 года ў газеце "Літаратура і мастацтва" быў надрукаваны артыкул Платона Галавача "Слова ў творчай дыскусіі".

Аб папулярнасці твораў Платона Раманавіча сярод чытачоў нашай рэспублікі сведчыла дыскусія, прысвечаная яго творчасці, якая праходзіла 14-15 сакавіка 1932 года ў Доме пісьменніка.

23 сакавіка 1932 года ў газеце "Звязда" быў змешчаны артыкул Андрэя Александровіча "Аўладаць поглядам пралетарыята", дзе ў негатыўным плане разглядаліся аповесць Л. Калюгі "Нядоля Заблоцкіх", кніга П. Лапіна "Ці гераічны цяпер час", зборнік аповяданняў Ю. Тупяневіча, творы Ю. Лявоннага, Я. Мазуркевіча, зрывы ў аповесцях П. Галавача "Спалох на загонах", аспрэчваецца артыкул П. Галавача "Слова ў творчай дыскусіі", апублікаваны ў другім нумары "ЛіМа".

19 снежня 1932 года былі падведзены вынікі літаратурнага конкурсу да 15-й гадавіны Кастрычніка. Першая прэмія была прысуджана М. Чароту, другая – А. Александровічу, П. Галавачу, І. Харыку, трэцяя – М. Зарэцкаму, чацвёртая – П. Броўку, П. Глебку, а першая прэмія ў галіне драматургіі – К. Чорнаму.

26 чэрвеня 1933 года пад рубрыкай "Мастацкай зброяй дапаможам партыі ачысціць яе шэрагі" газета "Літаратура і мастацтва" змясціла артыкулы Платона Галавача, Якуба Коласа, Іллі Гурскага, Міколы Хведаровіча.

24 жніўня 1933 года ў газеце "Звязда" быў апублікаваны рэпартаж аб сустрэчы савецкіх пісьменнікаў на адкрытай трасе Беламора-Балтыйскага канала. На ёй прысутнічалі беларускія пісьменнікі Я. Купала, П. Галавач, А. Александровіч, А. Кучар і іншыя.

У верасні 1933 года ў газеце "ЛіМ" былі змешчаны матэрыялы, звязаныя з чысткай Дзяржаўнага выдавецтва Беларусі: артыкулы П. Галавача "Чыстка – стымул для стварэння вялікай літаратуры", Ц. Гартнага "Актыўна ўдзельнічаць у чыстцы".

16 жніўня 1934 года газета "Праўда" паведамляла, што 15 жніўня 1934 года

ў Маскву для ўдзелу ў I Усесаюзным з'ездзе савецкіх пісьменнікаў прыбыла дэлегацыя пісьменнікаў БССР. У яе складзе разам з Я. Купалам, Я. Коласам, М. Клімковічам, К. Крапівой, К. Чорным, М. Чаротам, М. Лыньковым і іншымі быў і П. Галавач.

28 жніўня 1934 года газета “Праўда” надрукавала на першай старонцы Зварот “Пнсателн Белорусской ССР, делегаты Первого всесоюзного съезда, – товарищу Сталину”, які падпісалі: А. Александровіч, П. Броўка, Я. Бранштэйн, З. Бядуля, П. Галавач, Х. Дунец, І. Гурскі, Ц. Гартны, М. Клімковіч, Я. Колас, Я. Купала, А. Крапачоў, К. Крапіва, М. Кульбак, М. Лынькоў, К. Чорны, М. Чарот, І. Харык.

19 верасня 1934 года адбыўся сход партыйнага, прафсаюзнага і камсамольскага актыву горада Мінска. Са справаздачай аб рабоце Першага Усесаюзнага з'езда савецкіх пісьменнікаў выступілі Я. Колас, М. Лынькоў, П. Галавач, А. Александровіч.

15 лютага 1935 года ў Мінскім Доме пісьменніка прайшоў вечар “сучаснай беларускай навелы”. Даклад зрабіў Платон Галавач. Са сваімі творамі выступілі К. Чорны, М. Лынькоў, Я. Скрыган, С. Знаёмы і іншыя пісьменнікі.

25 ліпеня 1936 года начальнік Галоўліта БССР З.А. Давідовіч пад грыфам “Секретно” накіраваў у ЦК ВКП(б) і Цэнтральны Камітэт Кампартыі Беларусі дакладную запіску пад назвай “Аб кнігах з трацкісцкімі скажэннямі, падрыхтаваных Дзяржаўным выдавецтвам БССР”. Яна пачыналася такімі словамі: “За последние два года по Белгосиздату задержан до н после выхода ряд произведений троцкнстов с контрреволюционными троцкистскимн извращениями...”

Приложение: упомянутое на “ ” листах н “ ” книг (так у тэксе. Колькасць лістоў у дакуменце не пастаўлена – Э.І.) [23].

Пасля тэкста прыводзіцца два спісы забароненых кніг. У другім спісе названы 14 выданняў, у якія былі ўнесены папраўкі папярэдняй цэнзурай, у тым ліку:

“9. Бенде Л. “Літаратурная хрэстаматыя па беларускай літаратуры”, 1935 г. Из отрывков повестн Головача “Спалох на загонах” удалены контрреволюционные кулацкие высказывания на собраниях крестьян, т.е. удалены те места, которые, по существу, представляют трибуну для классового врага. Этн вычерки сделаны также в последнем издании самой повестн Головача.

10. Я.Купала. “3 том собрания сочинений”. Ред. Головач, 1936 г. Не допущен к печати по причине наличия ряда нацдемовских произведений и печатается сейчас в переделанном виде” [24].

У жніўні 1936 года выйшаў у свет раман П. Галавача “Праз гады”.

24 жніўня 1936 года газета “Рабочий” на рускай мове апублікавала ліст беларускіх пісьменнікаў І.В. Сталіну пад назвай “До конца раскрыть и уничтожить все зменные гнезда троцкнстско-зиновьевской фашистской банды”. У традыцыях і стылі таго часу яно пачыналася словамі: “Родной, любнмый Иоснф Виссарионович!” і заканчвалася наступнымі радкамі:

“От именн Союза советскнх пнсателей БССР: Я. Купала, Я. Колас, А. Александрович, М. Лыньков, П. Бровка, П. Головач, И. Гурский, Я. Бронштейн, М. Чарот, П. Глебка, И. Харнк, К. Крапива, Эд. Самуйлёнок, К. Чорный, М. Кульбак, А. Кучар, Б. Мнкулнч, З. Бядуля”

У маі 1937 года ў часопісе “Польмя рэвалюцыі” была апублікавана аповесць Платона Галавача “Яны не пройдуць”.

18 чэрвеня 1937 года ў Мінску прайшоў вечар памяці М. Горкага, прысвечаны гадавіне з дня смерці пісьменніка. Разам з К. Чорным, К. Крапівой, П. Броўкам, І. Харыкам у ім прыняў удзел і П. Галавач. Менавіта ў чэрвені 1937, у шостым нумары часопіса “Польмя рэвалюцыі”, былі надрукаваны творы М. Горкага ў перакладзе П. Галавача, М. Лынькова, К. Чорнага і М. Паслядовіча.

Дваяная трагедыя Платона Галавача заключалася ў тым, што ён доўгі час,

пачынаючы са знаходжання на пасадзе першага сакратара ЦК ЛКСМБ, выкрываў так званых “ворагаў народа”, а потым сам стаў “ворагам народа”.

У сваіх апавяданнях ён пісаў пра грамадзянскую вайну і класавую барацьбу на вёсцы, выкрываў “ворагаў народа”, рэлігійныя забабоны, старое жыццё. У памфлеме “Восьмая”, напісаным у 1925 годзе, Платон Раманавіч радок за радком бярэ вытрымкі з артыкула белаэмігранта Філіпава і па цытатах пераканаўча дае сатырычна знішчальны каментар, малюе агідны вобраз “заступніка” народа. Гэты белаэмігрант “спачувае”, што цэлых восем год Расія “стогне ў кашмарах балышэвізма”. Галавач дае ўпэўнены адказ: “Не турбуйцеся, панове! Рабочыя і сяляне паспяхова будуць новае жыццё, пагаворваюць аб тым, што хутка дарэвалюцыйная норма ззаду застанецца”.

У адказ на радкі: “Восем доўгіх, бясконцых, як вечнасць, пакутлівых год” Платон Раманавіч адзначае, што не збыліся прадказанні Філіпава аб пагібелі Савецкай улады. Ён падкрэслівае: “А ваша, мосек, гаўканне будзе лішнім напамінаннем аб тым, што ёсць у рабочых і сялян ворагі, што жыва яшчэ небяспека” [25].

Аповесць “Вінаваты” (1929) – першы параўнальна вялікі твор Галавача-празаіка. Герой гэтай аповесці Алесь Шавец, які ніколі не ведаў пра палітычна шкодную дзейнасць сваіх бацькоў, на аснове ананімнага даносу выключаецца з партыі, аб’яўляецца чалавекам, варожым грамадству, кар’ерыстам. Платон Раманавіч упершыню ў беларускай літаратуры ўзняў голас за тое, каб дзеці не неслі адказнасці за ўчынкі сваіх бацькоў і па-мастацку абгрунтоўвае гэтае пытанне.

Назва аповесці сумна-іранічная. Алесь Шавец увесь час гаворыць пра класавую пільнасць, ён жа і стаў яе ахвярай, як забягаючы ўперад, у рэшце рэшт і сам П.Р. Галавач.

“У змаганні за кадры, – пісаў Платон Раманавіч у прадмове да першага выдання сваёй першай аповесці “Вінаваты”, – патрэбна вялікая класавая пільнасць і класавая чуласць, каб захаваць таго, хто наш, і адкінуць таго, хто класава варожы нам. Мэта мае аповесці – хоць крыху памагчы партыі ў гэтай справе” [26].

У тыя гады гэтая аповесць з’явілася свайго роду мастацкім папярэджаннем грамадству пра небяспеку, якую нясуць яму звышпільныя людзі.

У аповесці “Спалох на загонах” (1930) драматызм дзеяння дасягае свайго апагею, бо супрацьстаянне класаў перарастае ў канфлікт. “Цяпер уся краіна-фронт... Сёння я ўяўляю свет суцэльным фронтам” [27], – піша ў лісце свайму сябру Панас – галоўны герой гэтага твора, які не толькі дзейнічае, але і разважае надсэнсам падзей.

Панас спрабуе мысліць не толькі сацыяльна-класавымі катэгорыямі. Але выходзіць і да агульначалавечых праблем: “Агульначалавечае шчасце, бачу я, ідзе пад палотнішчам, афарбаваным у кроў. Гэта сімвал таго, што агульначалавечае шчасце можна толькі заваяваць у жорсткім змаганні” [28]. Думкі Панаса больш падобныя на гатовыя палітычныя лозунгі, але за імі блізка стаіць жыццё героя. Яго трагічнае мінулае, цяжкі лёс. Нельга не згадзіцца з думкай літаратуразнаўцы М. Тычыны, што пісьменнік пераадоўвае рэшткі нарысавасці і лірычнай расслабленасці ў апісанні падзей і паказвае шпаркае нарастанне напружання, завяршаючы аповесць трагічным фіналам, калі Панас гіне ў час “бальскага бунту”.

У самога Плагона Галавача ў гэтым творы вельмі складаная пісьменніцкая пазіцыя. Справа ў тым, што аўтар аповесці “Спалох на загонах” займаў у рэспубліцы адказныя партыйныя і дзяржаўныя пасады і павінен быў прапагандаваць у сваім творы лінію партыі на калектывізацыю. Але, будучы сумленным грамадзянінам і мастаком, не мог ва ўсім пагадзіцца з многімі метадамі яе правядзення.

У чэрвені 1931 года ў Маскве, у Камуністычнай Акадэміі, адбыўся дыспут на тэму “Нацыянал-дэмакратызм і барацьба за папутніка”, у якім удзельнічалі прадстаўнікі беларускай, туркменскай, азербайджанскай, татарскай і іншых нацыянальных літаратур. У сваім выступе Платон Галавач адзначыў: “Трэба змагацца

за папутніка, які шчыра абдумаўся. Але трэба і далейшая бязлітасная барацьба супраць класавых ворагаў, якія прыстасоўваюцца” [29].

На ўрачыстым вечары, прысвечаным 50-годдзю народнага паэта Беларусі Янкі Купалы, Платон Галавач у сваім выступленні падкрэсліў: “Вялікай любові да працоўных мас і вялікай нянавісці да ворагаў наша творчая моладзь будзе вучыцца ў Купалы. Аднаго з выдатнейшых паэтаў савецкай эпохі” [30].

Пасля аднаго з лепшых беларускіх раманаў 1930-х гадоў “Праз гады” (1934) у часопісе “Полымя рэвалюцыі” друкуюцца аповесці П. Галавача “Носьбіты ненавісці” (1936) і “Яны не пройдуць” (1937).

У аповесці “Яны не пройдуць” П. Галавач бярэ за аснову сюжэту вядомую схему: былы франтавік, больш свядомы ў параўнанні з аднавяскоўцамі, уздымае іх дома на барацьбу з ворагамі.

Эпіграфам да свайго твора Платон Раманавіч узяў палымяны заклік генеральнага сакратара ЦК Кампартыі Іспаніі Даларэс Ібаруры: “...Вораг паспрабуе яшчэ паўтарыць свае крываваыя подзвігі. Але няхай! Мы раздавім яго і адпомсцім за ўсе нашыя ахвяры...

...Лепш памерці стоячы, чым жыць на каленях!”

Самы значны публіцыстычны твор Платона Галавача нарыс “Ад Мядзведжай гары да Белага мора (з запісных кніжак)”. Гэты твор на першы погляд цалкам вытрыманы ў духу афіцыйнай ідэалогіі таго перыяду і ў духу літаратуры сацыялістычнага рэалізму: пісьменнік паказвае рэчаіснасць у рэвалюцыйным развіцці, новых герояў, што процістаяць абставінам, уздым сацыялістычнага будаўніцтва.

Заслугоўвае ўвагі думка даследчыка В.Ю. Бароўкі:

“Аднак памылкова расцэньваць гэты твор як цалкам апалагетычны, бо Галавач не столькі дзеліцца сваімі ўражаннямі, колькі пераказвае думкі кіраўнікоў Бела-морбуда, каналаармейцаў, блізкіх да кіраўніцтва, уключае частку артыкула з газеты “Правда” з успамінамі былога злачынцы, абмяжоўвае размову пра будаўніцтва канала агульнымі фразамі. Бясспрэчна, ва ўмовах падазронасці ў грамадстве, ва ўмовах палітычных рэпрэсій пісьменнік вымушаны быў узважваць кожнае слова, але за агульнымі фразамі пра бліскучую кіруючую ролю АДПУ і пра не-бывалы энтузіязм каналаармейцаў пра хуткае перавыхаванне былых злачынцаў уключаюцца апісанні суровых прыродна-кліматычных умоў, напамін пра тое, як крымінальнікі адбіралі хлебныя пайкі ў “кулакоў”. Зараз добра вядома, што так званыя кулакі – гэта гаспадарлівыя сяляне, што траплялі пад падазрэнне мясцовых улад, ці сяляне, што не хацелі ўступаць у калгасы [31].

У артыкуле “Вышэй класавую пільнасць” П. Галавач акцэнтаваў увагу на наступных патрабаваннях да рэдактараў літаратурных твораў: даць твору палітычную ацэнку, на неабходнасці зрабіць адпаведныя заўвагі ў прадмове, дапамагчы аўтару сфарміравацца ідэйна, праяўляць палітычную пільнасць.

На самай справе палітычную пільнасць праявілі органы НКУС БССР у адносінах да самога пісьменніка.

У кастрычніку 1936 года быў арыштаваны таленавіты беларускі пісьменнік Міхась Зарэцкі. Аб прычынах арышту можна прачытаць у матэрыялах да справы-вадчы ЦК КП(б) Беларусі XVI з’езду КП(б)Б, якія былі апублікаваны пад грыфам “сакрэтна”. У раздзеле “Літаратура” паведамлялася: “Рад камуністаў – членаў Саюза пісьменнікаў у выніку страты большавіцкай пільнасці стаў на шлях прамога патурання варожым элементам. Так, напрыклад, твор нацэма Зарэцкага “Вязьмо”, з наклёпам на калгаснае будаўніцтва, перавыдадзены ў 1935 г. пад рэдакцыяй камуніста Галавача, які таксама рэдагаваў старое выданне. Ні т. Галавач, ні т. Бранштэйн, які выступаў з крытыкай Зарэцкага, не выкрылі яго контррэвалюцыйнага твару, а, наадварот, аб’явілі “Вязьмо” “пачаткам ідэйнай перабудовы Зарэцкага” [32].

У Іацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь захоўваецца цікавы дакумент. Гэта дакладная запіска Народнага камісара ўнутраных спраў БССР маёра дзяржаўнай бяспекі Наседкіна сакратару ЦК КП(б)Б тав. Панамарэнку “Об имеющихся компрометирующих материалов (так у тэксце – Э.І.) на членов Союза советских писателей БССР” пад грыфам “Совершенно секретно... Только лично” ад 23 кастрычніка 1938 года. У ёй маюцца такія радкі:

“...4. АТРАХОВИЧ КОНДРАТ КОНДРАТЬЕВИЧ, литературный псевдоним КРАПИВА... Изобличается показаниями 12 разоблаченных (курсивом) в 1937-1938 гг. участников нацифашистского подполья АСТАПЕНКО, ГОЛОВАЧОМ, ЗАЛЕССКИМ, ВОЛЬНЫМ и др. как активный участник нацифашистской организации в Белоруссии.

9. КУЛЕШОВ АРКАДИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ... Был тесно связан с разоблаченными нацдемами: ГОЛОВАЧОМ, ХОДЫКО, СКРИГАНОМ, ТОВБИНЫМ, ОСТАПЕНКО и др.» [33]

У гэтым жа архіве захоўваецца дакладная запіска намесніка народнага камісара ўнутраных спраў Беларускай ССР Рашэтнікава сакратару ЦК КП(б)Б Беларусі гаварышчу Панамарэнку пад грыфам “Совершенно секретно” ад 8 верасня 1939 года. У ёй адзначаецца:

«Возвращая при этом список участников показа художественной самодеятельности БССР на Всесоюзной сельскохозяйственной выставке, сообщаю о наличии компрометирующих материалов на следующих лиц:

“1. АТРАХОВИЧ (Крапива) Кондрат Кондратьевич..., писатель. Атрахович (Крапива) является участником существовавшей конгрессо-революционной националистической организации и проходит по показаниям Астапенко Д. Е., Косенко-за-Зарецкого М. Е., Ходыко В. М., Ажгирей (Вольный) А. И., Головача П. Р., в количестве 12 человек, часть из которых осуждена к ВМН” [34].

Платон Галавач быў арыштаваны 11 жніўня 1937 года “як трацкіст”. Хто даў санкцыю на яго арышт? Хутчэй за ўсё, народны камісар унутраных спраў БССР Барыс Берман. Але патрэбна была згода першага сакратара ЦК Кампартыі Беларусі, таму што Платон Галавач быў не толькі адным з кіраўнікоў Саюза пісьменнікаў Беларусі, але і значным грамадскім дзеячам. У той час выконваючым абавязкі першага сакратара ЦК КП(б)Б быў Якаў Якаўлеў. Ён аднаасобна кіраваў ЦК Кампартыі Беларусі да 11 жніўня 1937 года. А ў дзень арышту П. Галавача – межавіта 11 жніўня 1937 года выконваючым абавязкі першага сакратара ЦК КП(б)Б быў выбраны Аляксей Волкаў. Хто з іх даў згоду на арышт Платона Галавача?.. Хутчэй за ўсё, Якаў Якаўлеў, таму што наўрад ці гэта зрабіў Аляксей Волкаў у першы дзень свайго прыезду ў Беларусь.

28 кастрычніка 1937 года Платон Галавач быў прыгавораны Ваеннай калегіяй Вярхоўнага суда СССР да вышэйшай меры пакарання. Прыгавор прыведзены ў зыкананне назаўтра – 29 кастрычніка.

Па адной з версій, Платон Галавач расстраляны ва ўрочышчы Куралаты пад Мінскам.

Паводле ўспамінаў відавочцаў, такіх самых пакутнікаў, якія нейкім чудам засталіся жывымі, у турэмных сутарэннях, за трубой, была знойдзена запіска на брыўку паперы ад махорачнага пачка: “Таварышы, даруйце, калі чым вінаваты перад вамі. Гісторыя скажа праўду. Платон” [35].

Платон Раманавіч быў рэабілітаваны ВК ВС СССР 25 ліпеня 1956 года і, паводле хадайніцтва жонкі, узноўлены ў правах члена Саюза пісьменнікаў, а 23 лютага 1957 года яго аднавілі ў КПСС (пасмяротна). У 1989 годзе П. Галавач быў афіцыйна адноўлены ў гісторыі ЛКСМБ як яго першы сакратар ЦК.

Заканчваючы дакументальны нарыс аб невядомых і малавядомых старонках жыцця дзейнасці гэтага чалавека, нельга не згадзіцца з успамінам аб ім вядомага рускага

празаіка Уладзіміра Лідзіна, які пазнаёміўся з Платонам Раманавічам у 1930-я гады: “Мне неяк адразу прыйшоўся да душы гэты малады беларускі пісьменнік, моцны, з сялянскім тварам, з ільнянымі валасамі, з сур’ёзным поглядам чалавека, які ўжо нямала перадумаў... Прага стварыць новую беларускую літаратуру, палымяная вера ў лёс свайго народа, любоў да яго, спачуванне да загубленых пакаленняў беларускіх таленавітых людзей – усё гэта было ўласціва Платону Галавачу. Ён быў у той час толькі на парозе жыцця, але неяк глыбока ўвабраў у сябе ўсё тое, што дзесяцігоддзямі хвалявала яго народ. Гаварыць з Галавачом на гэтыя тэмы было заўсёды цікава: ён многа, не па ўзросту, ведаў і імкнуўся гэтыя веды перадаць моваю сваіх кніг – кніг, заўсёды ўсхваляваных. Заўсёды напісаных з чыстым сумленнем.

Калі ўспамінаеш пра пісьменніка, літаратурная дзейнасць якога была кароткай, магчымасці якога нават у дзясятнай частцы не раскрыліся і які ўвесь быў у будучыні ў самым канкрэтным сэнсе гэтага слова, – заўсёды думаеш: як многа мог бы ён зрабіць і як многа страціла літаратура ад таго, што пісьменнік гэты не папрацаваў у ёй на поўную сілу”.

Л і т а р а т у р а:

1. Лідын Вл. Платон Галавач // Галавач П. «Сквозь годы». – Мінск, 1965. С. 6.
2. “Чырвоная змена”, 25 мая 1931 г.
3. “Чырвоная змена”, 5 чэрвеня 1931 г.
4. Тамсама.
5. “Чырвоная Беларусь”. 1931. № 11-12. С. 3.
6. Напнянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НА РБ). Ф.4-п. Воп. 21. Спр. 366. Л. 22-26. Копія.
7. Звязда. 1933. 3 сакавіка.
8. “Полымя”, 1963. № 4. С. 170.
9. “Звязда”, 3 студзеня 1925 г.
10. Тамсама.
11. “Маладняк”, 1929. № 11-12. С. 182.
12. “Прожектор”, 1931. № 2. С. 16.
13. “Літаратура і мастацтва”, 28 лютага 1932 г.
14. “Літаратура і мастацтва”, 18 студзеня 1933 г.
15. Тамсама.
16. Скрыган Я. Ранішнія росы. Мінск, 1965. С. 17.
17. Галавач П. Збор твораў у 3 т. Т.1. Мінск, 1958. С. 355.
18. Тамсама. С. 357.
19. Тамсама. С. 362.
20. “Літаратура і мастацтва”, 31 ліпеня 1934 г.
21. Галавач П. Збор твораў. Т.1. С. 371.
22. Булацкі РВ., Карніловіч Э.А. Платон Галавач – публіцыст. Мінск, 1973. С. 100-101.
23. НАРБ. Ф.4-п. Воп. 16. Спр.111. Л.21-250.
24. НА РБ. Ф.4-п. Воп.16. Спр.111. Л.30-32.
25. “Звязда”. 6 лістапада 1925 г.
26. Галавач П. Вінаваты – Мінск, 1930. С. 3-4.
27. Галавач П. Збор твораў. Мінск, 1958. Т.2. С. 108.
28. Там жа. С. 109
29. “Літаратурная газета”, 10 чэрвеня 1931 г.
30. “Літаратура і мастацтва”, 6 студзеня 1936 г.
31. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. Т.2. С. 598-599.
32. Матэрыялы да справаздачы ЦК КП(б) Беларусі XVI з’езду КП(б)Б. Менск. Чэрвень 1937 г. С.101-102.
33. НА РБ. Ф.4. Воп.21. Спр. 1376. Л. 102-116.
34. НА РБ. Ф.4. Воп.21. Спр. 1690. Л. 328.
35. “Малодосць”, 1988, №1. С. 153.